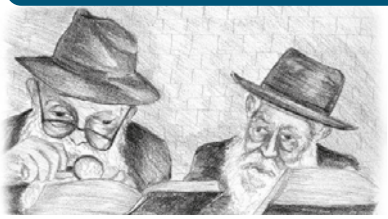
כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות

בסודשיח

בס"ד ■ יום רביעי ■ פרשת דברים ■ ה' אב תשפ"ה ■ 30.07.2025 ■ גליון מס' 850

כל מאמץ בענייני תורה ומצוות, אף שהוא חובה בפני עצמו, מרחיב את הצינורות לקבלת ברכות ה' לכל אחד ואחד מבני המשפחה.
הרבי מלובביץ'.

עוד בעיתון

ניתן לעבור לכתבה הרצויה ע"י לחיצה על שמה.

הבו לכם אנשים
נושא המנהיגות מופיע פעמים רבות בתורה, והמנהיגות אינה נבחנת רק...
המשך בעמ' 2

שאלות אקטואליות בין אדם לחברו
שנאת חינם
כולנו מכירים את המושג "שנאת חינם". אולם יש להבין וכי רק שנאת...
המשך בעמ' 3

מדרך כף רגל
עקבות המשיח
כחלק מהתוכחה שמוסר משה רבינו לעם ישראל, לקראת תום תפקידו...
המשך בעמ' 5

סיפור לשבת
"כספר מוסר חי"
רש"י: "לפי שאלו דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני...
המשך בעמ' 6

שביבים

■ "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל"
■ "אחרי הכתו את סיחון"
■ "בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר"
■ "ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ"
■ "הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם"
■ "שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק"
■ "כי המשפט לאלוקים הוא"
■ "כי ה' אלוקיך ברכך בכל מעשה ידך"
המשך בעמ' 7

בעקבי הכתב והקבלה

/ הרב פרופ' נריה גוטל

בסוף הפרק הראשון של בבלי סנהדרין (יח ע"א), ציטטה הגמרא מקרא שבספר שמות (יח, כא), אשר תוכנו שב ונישנה בפרשתנו (דברים א, טו): "ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם, שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת ושטרים לשבטיכם". הגמרא מחשבת בכמה ממונים מדובר וקובעת כי בהתאם לאוכלוסיית עם ישראל אותה שעה, שהיו ששים ריבוא, הרי שהיו "שרי אלפים - שש מאות, שרי מאות - ששת אלפים, שרי חמשים - שנים עשר אלף, שרי עשרות - ששת ריבוא", וכללו: "נמצאו דייני ישראל שבעת ריבוא ושמונת אלפים ושש מאות". על אתר התקשו בדבר בעלי התוספות, וטענו שהחישוב בעייתי: "תימה, הא חסרי להו טובא, דכי מפקת מס' ריבואות ששה מאות לשרי אלפים, לא משכחת בתר הכי ו' אלפים לשרי מאות; וכי הדר מפקת (כל) הני לא משכחת בתר הכי לשרי חמשים י"ב אלף; וכ"ש דלא משכחת בתר הכי שרי עשרות שש ריבואות". כלומר, שעה שנקבת כבר במספר שרי האלפים, נכון לגרוע אותם מהמניין הכללי ולחשב את כמות שרי המאות רק מהייתרה, וכך גם אחר הפחתתם של שרי המאות, רק מהייתרה יש לחשב את שרי החמישים, ואחר גריעתם את שרי העשרות, ולא מהסך הכולל הראשוני! ושם הציעו תוספות שני פתרונות, עיי"ש.

ברם, בעל הכתב והקבלה יישב קושי זה, על פי דרכו המחודשת של הגר"א בפרשתנו. לדידו, החלוקה לארבעה - אלפים, מאות, חמשים, עשרות - מבטא סיווג שונה של עיסוק ושל יכולות, וכלל לא מדובר באותו היבט.

> "שרי אלפים ושרי עשרות - כל ארבעה מינים האלה היו נצרכים אל המשפט, כמ"ש ושפטו את העם בכל עת, ומ"מ כל מין מן השרים היה לו התמנות מיוחד אליו לבד. וזה, שרי האלפים היו המנהיגים במלחמה לצאת ולבוא, ושרי המאות היו מיוחדים גם להיות שופטי העם ממש, כמו שנאמר (במדבר לא) ויקצוף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה, וכן ויקרבו אל משה הפקודים אשר לאלפי הצבא שרי האלפים ושרי המאות. אמנם שרי החמשים היו מיוחדים ללמד תורה לישראל, והם הנקראים בכל מקום זקנים, והם המעולים שבכולם, ולכן בקללות התחיל בהם, כמו שנאמר (ישעי' ג, ג) הנה ד' מסיר מירושלים וגו' שר חמשים, וארז"ל (חגיגה יד) שיודע לישא וליתן בחמישה חומשי תורה שיש בה חמשים פרשיות. אמנם שרי העשרות היו מיוחדים להיות שוטרים לקיים הפסק דין. והיו הזקנים כפל כנגד השופטים, לפי שהמשפט אינו אלא ביום, וללמוד התורה בין ביום בין בלילה".

זה אם כן הסיווג: תפקיד שרי האלפים היה מלחמתי, ולצורך זה נדרשו 006 "גנרלים". תפקיד שרי המאות, לעומת זאת, היה שיפוטי, ולצורך זה נדרשו 0006 דיינים. תפקיד שרי החמישים היה להרביץ תורה בישראל, ולצורך זה נדרשו 000,21 תלמידי חכמים. תפקיד שרי העשרות היה שיטורי, ולתפקיד זה נדרשו 000,06 שוטרים, אוכפי הכרעת הדיינים. מכאן שכלל לא הייתה חפיפה בין התפקידים ובין האישים, ולכן אין כל מקום לגרוע את הראשונים מהמניין ולחשב רק את הייתרה, וסרה אם כן מאליה תמיהת תוספות:

> "לדברי הגר"א אין מקום לתמיהתם, כי אף שכולם היו שופטים, מ"מ כל אחד היה לו עיקר התמנות לבדו - שרי אלפי' להנהגת המלחמה, שרי מאות לשפוט את העם, שרי חמשי' ללמד תורה ברבי', ושרי עשרות לשוטרי' לרדות על קיום פסקי הדייני'. (וכנגדם סידר יתרו ארבע מדרגות: אנשי חיל הם שרי אלפים, שיש להם כח לסבול טורח המלחמה ולא יפחדו

מאויב המתקומם כנגדם, ויודעים בטוב הנהגת אנשי חיל המלחמה. יראי אלהים הם שרי מאות, שיראתם על פניהם מפני ה' יתברך ולא יגורו מפני איש מלשפוט כפי האמת. אנשי אמת הם שרי חמשים, העוסקים תמיד בתורת אמת. שונאי בצע הם שרי עשרות, שלא יטו אחרי בצע כסף ברדותם את בעלי דינים לקיום הפסק). ואחרי שכל אחד מארבע כתות השרים היו לו התמנות מיוחדת, הנה לא נגעה אחת בחברתה כלל בעיקר התמנותם, ובזה לא יתמעט כמות האחרונים מחמת הראשונים".

כלומר, גם ה"גנרלים" נזקקים לשיפוט; גם הדיינים זקוקים להרבצת תורה; גם מרביצי התורה זקוקים לשיטור, וכולם צריכים צבא ו"גנרלים", ולכן המניין הכולל נשאר בעינו.

משהגענו עד הלום, תיושב בכך קושיה נוספת, על הכמות העצומה של הממונים:

"והנה לרבותינו היה מספר כל השרים שבעת רבוא ושמונת אלפים ושש מאות, ותמהו כל המפרשים על המספר המופלג למנות שרים רבים מאד שהם שמינית המחנה, והכתוב אמר בפשע ארץ רבים שרי', הלא שלמה לא מינה רק ששת אלפים כאמור בדברי הימים, והיו ישראל י"ג רבוא כמ"ש בשמואל כשמנאם דוד (ולסיבת קושי' זו נטו מפרשי הפשט מדעת רבותינו ומפרשים בדרך שיתמעטו מכמות השרים, וכבר העירו־תי בפרשת יתרו על פירושם ומבואר כי הלכו בדרך לא נכונה)".

ברם, "לדברי הגר"א קושייתם מעיקרא ליתא, כי לפי עיקר התמנו־תם גם כמותם הוא לפי הראוי". שהרי מדובר בתפקידים שאינם מצטברים אחד על השני, אלא נמצאים אחד לצד השני. התפקידים שונים ומובחנים. לכן, אומנם נכון הוא שמספר כלל הממונים הוא 006,87, אך זו "טעות אופטית", שכן חלקם צה"ל, חלקם משרד המשפטים, חלקם משרד החינוך וחלקם המשרד לביטחון פנים, ואם כך אכן "קושייתם מעיקרא ליתא".

הבו לכם אנשים

/ הרב יעקב הלוי פילבר

נושא **המנהיגות** מופיע פעמים רבות בתורה, והמנהיגות אינה נבחנת רק איך האדם מנהיג את האחרים, אלא בעיקר היא נבחנת כיצד האדם מנהיג את עצמו. בתורה פוגשים אנו מנהיגות שהצליחה ומנהיגות שכשלה, החל מאדם הראשון שכשל לא רק במה "שנתנכר לעצמיותו, שפנה לדעתו של נחש ואיבד את עצמו, לא ידע להשיב תשובה ברורה על שאלת איכה" כלשונו של **הראי"ה** קוק (מוסר הקודש עמ' קמ), אלא בעיקר כשלא ידע לאחר החטא ליטול **אחריות אישית** והטיל את האשמה על אשתו באומרו: "האשה אשר נתתה עמדי". אחריו בנו קין שגם הוא התכחש לאשמתו ואמר: "השומר אחי אנכי?!". מנהיגות כושלת מוצאים אנו גם בבית יעקב, כמו ראובן האומר לאחיו על יוסף: "לא נכנו נפש", אך בה בעת אינו מתייצב עם מלוא האמת הפנימית שלו ונאבק עליה, אלא מתחכם ואומר להם דבר אחד: "השליכו אותו אל הבור", דבר שימצא חן בעיני האחים, כשכוונתו האמיתית היא: "למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו". ורק מאוחר יותר כאשר הוא מזהה אצל אחיו חרטה על מעשיהם באומרם: "אשמים אנחנו", רק אז הוא מקבל אומץ ומטיח בפניהם: **"הלוא אמרתי אליכם!"**. וכאשר סוף סוף ראובן לוקח מנהיגות, גם אז הוא מתחמק מלסכן את עצמו, ולכן כשהוא רוצה לשכנע את אביו שישלח אותם למצרים עם בנימין, אין הוא מקריב את עצמו אלא אומר: **"את שני בני תמית"**, ומפני הרפיסות הזו נלקחה ממנו הבכורה.

התנהגות הפוכה מזו של ראובן מוצאים אנו אצל אחיו **יהודה** (ועל כך זכה למלכות למרות שלא היה הבכור), מפני שהוא אינו מתחמק מליטול אחריות על עצמו, וכשתמר כלתו אומרת לו: "הכר נא!" הוא מודה ואומר: "צדקה ממני!". וכשהוא מנסה לשכנע את אביו לשלוח את בנימין, הוא אינו מקריב את האחרים אלא אומר: "**אנכי** אערבנו, **מידי** תבקשנו, אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים" - יהודה הראה דוגמא של נטילת אחריות וממנו אנו לומדים שהמרכיב המרכזי בהנהגה היא אישיותו של המנהיג, ולכן כשהחליט משה רבנו שלא יוכל לבדו לשאת את משא העם ובקש שותפים להנהגתו, הציע לעם ישראל ("הבו לכם" - אין הבו אלא לשון עצה - מדרש הגדול) שיבחרו מתוכם לא רק אנשים חכמים ונבונים, אלא הוסיף שיהיו "ידועים לשבטיכם" - "שאתם מכירים אותם שהרי גדלתם ביניהם" **(מדרש הגדול)**, וכמו שפירש **הרמב"ם** (הל' סנהדרין פ"ב ה"ז): "וידועים לשבטיכם - אלו שרוח הבריות נוחה מהם" ומסביר הרמב"ם: "ובמה יהיו אהובים לבריות? בזמן שיהיו בעלי עין טובה ונפש שפלה וחברתם טובה ודיבורם ומשאם בנחת עם הבריות".

השפיטה היא אחת מדרכי הנהגה והיא משמשת לה דוגמא, גם כאן אין להסתפק רק בידע של השופט אלא נדרשות ממנו עוד חמש תכונות: "ענוה, יראה, שנאת הממון, אהבת האמת ובעלי שם טוב". וכדי ליישם בחיי החברה שלנו את הדרישות הללו במערכת המשפטית, יש צורך לחולל מהפיכה בשיטת מינוי השופטים או הדיינים, שאז לא רק השליטה בספר החוקים וצבירת ניסיון מעשי בעריכת הדין, הם הכישורים היחידים הנדרשים מהבא לשבת על כס המשפט, אלא חייבים לעמוד גם על טיבו של האיש החורץ

גורלות. ולכן ההקפדה צריכה להתחיל כבר באיוש וועדת מינוי השופטים או הדיינים, לקבוע מי הם הממנים, כמו שאמרו במדרש (**ספרי** דברים טז): "לא תכיר פנים - **זה מינוי הדיינים**. לא תטה משפט - שלא תאמר איש פלוני נאה, איש פלוני קרובי". ועל השלב המוקדם הזה המתחיל כבר במינוי הדיינים אמרו בגמרא (**שבת קלט א**): "שבר ה' מטה רשעים - אלו הדיינים שנעשו מקל לחזניהם. שבט מושלים - אלו תלמידי חכמים שבמשפחות הדיינין". **ופרש"י** (שם): "שבט מושלים - מקל אגרופין של מושלין, היינו דיינים רשעים שתלמידי חכמים שבמשפחותם להם למקל ואגרוף, שעל ידיהם היו מעמידין אותן ומחפין עליהן ועושין סניגרון לדבריהם".

מהי השיטה האלטרנטיבית המבטיחה את בחירת הטובים ביותר? הדרך לכך לימדונו חז"ל: "אמרו חכמים, שמבית דין הגדול היו שולחים בכל ארץ ישראל ובודקים, כל מי שימצאוהו חכם וירא חטא ועניו ושפוי ופרקו נאה ורוח הבריות נוחה הימנו - עושים אותו דיין בעירו, ומשם מעלים אותו לפתח הר הבית, ומשם מעלים אותו לפתח העזרה, ומשם מעלים אותו לבית דין הגדול" (**רמב"ם** שם ה"ח עפ"י סנהדרין פח ב). משא"כ השיטה הקיימת כיום היא שתלמיד חכם המבקש להיות דיין נדרש לבוא ולהיבחן ולהוכיח את ידיעותיו, ובמקביל להפעיל קשרים ולחצים כדי לזכות במינוי, שיטה המתאימה לחברה קרייריסטית ותחרותית שאינה הולמת תלמיד חכם צנוע הבורח מן הכבוד. ועל כן למעשה הטובים והראויים לדון נשמטים מן התפקיד. הנביא אומר: "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה" - רק הנהגה המשלבת את המשפט עם הצדקה היא שתביא את הגאולה. ולכן מנוי הדיינים הוא מרכיב חשוב לא רק לעשיית צדק אלא גם לקירוב הגאולה.

שאלות אקטואליות בין אדם לחברו

/ **הרב אביחי קצין**, ראש בית המדרש ראשית ורב קהילות משכן מיכאל ועלומים ברעננה

שנאת חינם

שאלה: כולנו מכירים את המושג "שנאת חינם". אולם יש להבין וכי רק שנאת חינם אסורה ושנאה שיש לה סיבה תהיה מותרת?!

תשובה: הגמרא[1] מלמדת אותנו מה היתה הסיבה שגרמה לחורבנו של בית המקדש:

מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים **מפני מה חרב**?

מפני שהיתה בו **שנאת חנם**.

ללמדך **ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות**: עבודה זרה, גלוי עריות, ושפיכות דמים.

על קביעה זו יש לתמוה וכי שני סוגי שנאה יש, שנאה של חינם ושנאה שאינה של חינם?

הלא כך דרכה של שנאה שיש לה סיבה, אין אדם שונא את זולתו בלא סיבה.

מהי אם כן שנאת חינם?

יתר על כן יש לשאול וכי דווקא שנאת חינם היא האסורה, ושנאה שיש לה סיבה מותרת?

הלא התורה שאסרה את השנאה:" **לֹא תִשְׂנָא** אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ", לא עסקה רק בשנאה של חינם, אלא בכל שנאה?!

כדי להשיב על שאלה זו עלינו לתת את הדעת לחריג באיסור השנאה.

למרות החומרה היתרה של השנאה, למרבה ההפתעה אנו מוצאים מקרה שבו מותר, ויש מי שאומר מצווה לשנוא.

הגמרא[2] דנה לגבי אדם שראה את חברו עובר עבירה ואומרת:

אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב: **מותר לשנאתו**.

שנאמר כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו **מאי שונא?** אילימא שונא נכרי (אם תאמר שמדובר בשונא נכרי) - והא תניא: שונא שאמרו - שונא ישראל, ולא שונא נכרי.

אלא פשיטא - **שונא ישראל. ומי שריא למסניה** (האם מותר לשנוא אותו?!)? ו**הכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך** -

אלא לאו **דחזיא ביה איהו דבר ערוה** (מדובר כשראה אותו עובר עברת ערוה).

רב נחמן בר יצחק אמר: **מצוה לשנאתו**, שנאמר: "וְרֹאֵת ה' שָׂנֵאת רָע".[3]

הלכה זו חושפת בפנינו את הצד השני של השנאה, השנאה הרצויה.

כי זאת עלינו לשאול את עצמנו האם אין גבולות לאהבה? האם נאהב את הצוררים שטבחו בעם היהודי, את הורגי אימהות וילדים? ודאי שלא.

לשנאה תפקיד יש ליצור חיץ בינינו לבין הרוע ולכן "יראת ה' שנאת רע".

יתכן שלחיץ הזה תפקיד כפול.

בראש ובראשונה כלפי פנים. אדם שאתה אוהב אותו, דרכך ללמוד ממנו ולחקות את מעשיו.

השנאה יוצרת חיץ, לבל תנהג כך.

אולם התורה דורשת מאתנו שגם שנאה המותרת, תעוצב בצורה מושכלת.

התורה מצווה אותנו לעזור לזולתנו בשני מצבים הפוכים. לאדם הטוען את בהמתו וזקוק לעזרה[4], ולאדם הפורק את בהמתו וגם הוא זקוק לעזרה.[5]

אם עומדת בפני אדם האפשרות לטעון את בהמת חברו, או לפרוק בהמה של אדם אחר, מצוות פריקה קודמת, כיוון שיש בה גם את מצוות צער בעלי חיים.

על אף האמור, הגמרא מחדשת שיש מקרה שבו נעדיף לטעון ולא לפרוק:

> תא שמע: **אוהב לפרוק ושונא לטעון** (כאשר עומדות בפניו שתי מצוות - לפרוק את בהמת אוהבו, או לטעון את בהמת שונאו) - **מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו**.[6]

ראו איזו שנאה מוזרה. אני מצווה לשנוא אדם זה ובו זמנית להעדיף את העזרה לו מאשר העזרה לזולתו!

ללמדנו שהשנאה עליה מצווה התורה, אינה שנאה מהלב הנותנת לרגש לקבוע את גבולותיה, היא שנאה מהמוח, שיש לה תפקיד וצריך לוודא שלא תצא מגבולות התפקיד.

הוסיף ולמדנו בעל התניא[7]:

> וגם המקורבים אליו והוכיחם ולא שבו מעונותיהם **שמצוה לשנאותם מצוה לאהבם ג"כ** ושתיהן הן אמת שנאה מצד הרע שבהם ואהבה מצד בחי' הטוב הגנוז שבהם שהוא ניצוץ אלקות שבתוכם המחיה נפשם האלקית

השנאה אינה שנאת האדם, היא שנאת הרע. כדי שלא אדבק ברע אני שונא אותו. אולם רק את הרע, לעומת זאת את הצד הטוב שבו אני ממשיך לאהוב.

מסתבר שגם צד שני למטבע השנאה. כך כתב הרמב"ם[8]:

> השונא שנאמר בתורה הוא מישראל, לא מאומות העולם, והיאך יהיה לישראל שונא מישראל והכתוב אומר (ויקרא י"ט י"ז) לא תשנא את אחיך בלבבך?! אמרו חכמים כגון שראהו לבדו שעבר עבירה **והתרה בו ולא חזר** הרי זה **מצוה לשנאו עד שיעשה תשובה ויחזור מרשעו**

הרמב"ם מציין שהיתר השנאה הוא עד שיעשה הלה תשובה ויחזור מרשעו.

שתי הערות על תיאור זה:

א. איזו שנאה נפלאה היא זו. ב-7.00 בבוקר אני שונא אותו. אולם ב-7.15 מספר לי מישהו שהלה חזר בתשובה ובאותו רגע אני מפסיק לשנוא... אין זו שמחה שברגש, זו שמחה שבמוח.

ב. יתכן שתיאור של הרמב"ם "עד שיעשה תשובה" אינו רק תיאור זמן, הוא תיאור תכלית. ראוי שעובר העבירה יחוש שלא נהג כהוגן. את זאת הוא ירגיש על ידי הניכור החברתי. ולכן כל היתר השנאה הוא "עד שיעשה תשובה", ברגע ששב החוטא בתשובה עשתה השנאה את פעולתה ואינה מותרת יותר.

על פי זה נבין את עמדתם של גדולי האחרונים שפסקו שבדור שלנו אין מצוות שנאה.

כך למשל כתב החזון איש זצ"ל:

> (הלכות השנאה הן דווקא) **בזמן שהשגחתו גלויה** כמו בזמן שהיו נסים מצויין ומשמש בת קול, וצדיקי הדור היו תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל, **והכופרין אז הוא בנליזות מיוחדות** בהטיית היצר לתאוות והפקרות, **ואז היה ביעור רשעים גדרו של עולם** שהכל ידעו כי הדחת הדור מביא פורעניות לעולם ומביא דבר וחרב ורעב בעולם,
>
> **אבל בזמן ההעלם** שנכרתה האמונה מן דלת העם **אין במעשה הורדה גדר הפרצה** שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואלימות ח"ו, וכיוון שכל עצמנו לתקן, אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון **ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת**.

אם תפקידה של השנאה הוא לתקן את הרשעים, עלינו לבחון האם היא אכן ממלאה תפקיד זה.

בזמן שההשגחה היתה גלויה, ומספר הכופרים קטן, השנאה היתה דווקא יעילה.

אולם בזמננו, שנכרתה האמונה, שוב אמצעי זה אינו יעיל. והדרך להחזיר את החוטאים בתשובה היא "למושכם בעבותות של אהבה".[9]

לאור הבנתנו את מקומה של השנאה, עליה ציוותה תורה, נוכל להבין מהי שנאת חינם.

כך הגדיר רש"י[10] את המושג חינם

> שנאת חנם - **שלא ראה בו דבר עבירה שיהא מותר לשנאותו** - ושונאו.

שנאת חינם אינה כפי שאנחנו סוברים: **שנאה ללא סיבה**,

היא **שנאה ללא תכלית**.

אין לשאול האם יש סיבה לשנאה, אלא יש לשאול האם יש תועלת לשנאה!

שנאה המותרת (והיא גם מצווה) היא באותן נסיבות שראינו.

כל שנאה אחרת, שאינה במסגרת מה שציוותה תורה לשנוא, היא שנאה חסרת מטרה והיא שנאת חינם.

אין זה משנה אם השנאה היא תולדה של שנאה עיוורת, או שנאה שהרבה סיבות קדמו לה, **כל שאיננה בגדר של שנאה המביאה תועלת, היא בגדר של שנאת חינם שבגללה חרב בית המקדש**.

1 - יומא ט,ב..
2 - פסחים קיג,ב.
3 - ה"מצודת דוד" מפרש: " תוכן יראת ה' היא לשנוא את הרע".
4 - לֹא תִרְאֶה אֶת חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדָּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ. דברים כב,ד.
5 - כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ. שמות כג,ה.
6 - בבא מציעא לב,ב.
7 - פרק לב.
8 - הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יג,יד.
9 - כנראה שזה גם יסוד היתרו של הרב קוק זצ"ל (אגרות ראיה, הרב קוק - סוף אגרת רס"ו): "כל השנאות כולן וחומרי דיניהן הנם נאמרים רק במי שברי לנו שקיימנו בו מצוות תוכחה וכאשר אין לנו בדור הזה ולא בכמה דורות שלפנינו, על פי עדות רבי עקיבא, מי שיודע להוכיח. על כן נפל פותא בבירא (עי' רש"י שבת סו) וכל ההלכות הנוטות לרוגז ושנאת אחים, נעשות הן כפרשת בן סורר ומורה, עיר הנדחת ובית המנוגע, למ"ד לא היו ולא עתידין להיות, ונכתבו משום דרוש וקבל שכר."
אם מטרת השנאה להחזיר את החוטא לדרך הישר, היא מוצדקת רק אם כבר הוכחנו אותו, אולם אם לא הוכחנו אותו, מה לנו שנשנא אותו לפני שהוכחנו אותו?!
10 - שבת לב,ב.

מדרך כף רגל
עקבות המשיח

/ הרב איתמר הרשקו

לע"נ אמי מורתי רות ב"ר חיים יהודה

כחלק מהתוכחה שמוסר משה רבינו לעם ישראל, לקראת תום תפקידו כמנהיגם של ישראל - ישנו תיאור מצבם בשנה האחרונה. כאשר משה מזכיר לעם את תלאות הדרך ומלחמות השנה האחרונה - החל מסיבובי ארץ אדום ומואב, ועד למלחמות סיחון ועוג. ורק לאחר שהשלים משה את המלחמות האלו[1], הוא נפנה הן להוכיחם על העבר והן לברכם על העתיד.

ועל אף שמשה עשה טובה רבה וגדולה לישראל בכל השנים, לא הספיק הדבר בכדי שיוכל להוכיחם. לולי שעשה עמהם את אותם המלחמות, והתחיל להוריש ולחלק את ארץ כנען - בצדה המזרחי. ואכן העם לא ראה עדיין בעין יפה את הנהגתו של משה - כשהתלוננו על השכמתו ויציאתו בכל יום, כאילו היא תמיד רק לא לטובתם[2]. וזאת למרות כל הטובה שזכו לה ישראל - בהקמת המשכון, קבלת התורה ומינוי הסנהדרין בעם[3].

וכל זה לא היה שווה בעיני העם, כל עוד לא הושלמה כוונת יציאתם ממצרים - בכניסה לארץ המובטחת, וחזרתם לדרגת האבות[4]. שכל הסבל והצער שהם עברו, נועד להכשיר את כניסתם חזרה לארץ. ואם אין להם דבר מזה כלל, משה לא יכול להוכיח אותם בשלימות. ולכן מיד לאחר שהושיבם למנוחה בחלק המזרחי - מול מעברות הירדן שביריחו. התחיל משה להראות לישראל, מה היה עליהם לעשות בעבר - אך גם מה מצופה מהם לעשות בימי האחרית. וכל זאת על מנת להגיע אל המנוחה והנחלה העולמית, בלא להזדקק למלחמות או עיכובים[5].

כל זאת בא לישראל, בעיקר בגלל מה שארע עם יעקב ועשיו - כשהטיל עשיו על יעקב את הסבל והצער בירידה למצרים מחד, אך גם מנע ממנו מלהיכנס לארץ דרכו כיום[6]. הגם שכבר אין לו חלק בארץ, והיה עליו לתת לנו סיוע מעט בכניסה לארץ בדרך הישרה[7]. ואמנם בעקבות הסירוב של אדום, גרם הדבר ונפטר אהרון בקצה גבולם[8]. הגם שעשו זאת על פי הדיבור - שלא להתגרות באדום כלל[9]. ועם ישראל הרגיש כאילו כל המאמץ שנעשה בארבעים השנה האחרונות - יורד לטמיון. עד כדי כך שהם חשבו, שמה שאירע עם אבותיהם, קורה כעת איתם - וחלילה לא יזכו להיכנס לארץ[10].

ולכן כשראה זאת משה, הוא ידע שעליו לפעול מול ישראל - בהנחלת הארץ בפועל, הגם שזה רק בחלק המזרחי שבה. שכן במעשים אלו יהיה מרגוע ושלווה לעם, לדעת שאכן הדבר בידם - להכניע את כל אויביהם תחתם. ובמיוחד שעמים עזים ומקומות קשים - כממלכות עוג וסיחון, כבר נפלו לרגליהם[11].

אך ההכנעה הסופית של אדום, לא תבוא כי אם בימי האחרית. בזמן בו יעמדו רגלי המבשר על הר הזיתים[12], לאחר ימי עקבות המשיח. כדרך שרמז יעקב לאחיו, כשנגע בכף רגלו בזמן לידתם. כרמז לכך שעוד טרם השלמת מלכותו, יבוא יעקב ויטול אותה ממנו[13]. בקיצוץ רגלי עשו, העומדים על הר שעיר[14].

ושוב מוטל הדבר עלינו, לשמוט את הקרקע תחת רגלי אדום. כשנזכיר להם את מעלליהם כלפינו, יחד עם כפיות הטובה שלהם. ובמיוחד נכון הדבר בשבוע בו חל תשעה באב, כשהחריבו בני אדום את עירנו ובית מקדשנו.

ומתוך זכרון ירושלים והמקדש, יבוא אליהו ויבשרנו. בעמידת רגלי המבשר - המכריז על מלכות ה' בעולם[15].

1 - **אחרי הכותו** אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו, אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ. לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם, ואחר כך הוכיחן - רש"י דברים א, ד

2 - **ומשאכם** מלמד שהיו (סנהדרין, צט) אפיקורסין, הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו. איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת, מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות - שם, יב

3 - **רב לכם שבת** כפשוטו ויש מדרשי אגדה הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות

4 - ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבתיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם - דברים א, ח

5 - **באו ורשו** אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה אלו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין - רש"י שם, ח

6 - **אתה ידעת את כל התלאה** לפיכך פירש אביכם מעל אבינו (שם לו) וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב - רש"י במדבר כ, יד

7 - **נעברה נא בארצך** אין לך לעורר על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך - שם, יז

8 - **על גבול ארץ אדום** מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה - שם, כג

9 - **ויט ישראל מעליו** קצר הכתוב בזה, כי מפי הגבורה נצטוו (דברים ב, ד- ה) 'ונשמרתם מאד... אל תתגרו בם' כאשר פירש להם משה. ועל פי הדבור נטו מעליו כי לא יכלו לעשות דבר אחר כיון שלא הניחם לעבור - שם, כא

10 - **ותקצר נפש העם בדרך** בטורח הדרך שהוקשה להם, אמרו עכשיו היינו קרובים להכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמונה שנה עד היום. לפיכך קצרה נפשם בעינוי הדרך - שם כא, ד

11 - **סיחון וגו' אשר יושב וגו'** (ספרי) אלו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה, על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה - רש"י דברים א, ד

12 - **עד מדרך כף רגל** ...ומדרש אגדה עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים, שנאמר (זכריה, יד) 'ועמדו רגליו' וגו' - שם ב, ה

13 - **בעקב עשו** סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו - רש"י בראשית כה, כו

14 - מכאן אתה למד שאין בני עשו נופלין עד שיבא שריד מיעקב ויקצץ רגלי בני עשו מהר שעיר, שנאמר 'וירד מיעקב והאביד שריד מעיר' - ילקוט שמעוני, בראשית כה

15 - **מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלוקיך מה נאוו**, מצייר כי המבשר יעלה על ראשי ההרים כמו שכתב 'על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון', תחלה **"ישמיע שלום"** מן האויב, ואחר כך **מבשר טוב** שהוא בנין המקדש וצמיחת קרן דוד (שיבאר פסוק ח'), ואחר כך **משמיע ישועה** הוא קיבוץ גליות (שיבאר פסוק ט'), ואחר כך **אומר לציון מלך אלהיך** הוא התגלות מלכות שמים בכל הארץ ובכל העמים (שיבואר פסוק י') - ישעיהו נב, ז ובמלבי"ם שם. מתוך הפטרת שבת נחמו, שלאחר תשעה באב

סיפור לשבת

"כספר מוסר חי"

רש"י: "לפי שאלו דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום, לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל". סיפור מופלא התרחש עם בחור מישיבת מיר, שפנה אל ראש הישיבה, הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל, כשבועיים לפני סוף הזמן, וביקש רשות לטוס לביתו שבארה"ב, וזאת לאור מצבו של סבו החולה שהולך ומחמיר. הבחור הדגיש: "אני מאוד קשור לסבי וחפץ לבקרו, ומכיוון שממילא נותרו שבועיים בלבד עד סוף הזמן, יאפשר לי בבקשה ראש הישיבה להקדים את שובי לביתי". ר' נתן צבי השיבו ששמירת זמני הלימוד בישיבה היא קודש קדשים, ואף הצורך הגדול של ראיית הסב אינה סיבה לעזוב את הישיבה (ובפרט שהוראת היתר מצד ראש הישיבה לצאת לפני סוף הזמן, עלולה חלילה לגרום לבחורים נוספים להורות היתר לעצמם ולעזוב לפני תום הזמן, וקיים חשש לפריצת הסכר...); 'תמשיך להתמיד עד לסוף הזמן, ואולי בזכות זה ישלחו מן השמים רפואה שלימה לסבא', הפטיר ראש הישיבה בחום. הבחור יצא מבית ראש הישיבה, אך לא חזר לבית המדרש – אלא לבית הנתיבות... הוא החליט שאת סבו האהוב הוא חייב לראות, והתקשר לביתו להודיע שבעוד כחצי יממה הוא ינחת באמריקה.

המטוס נחת, וכשיצא מיודענו, מיהר להדליק את המכשיר הנייד שברשותו, והנה הוא מגלה שהתקבלו מספר הודעות בתא הקולי, היו אלו בני המשפחה שביקשו שיחזור אליהם בדחיפות. הבחור התקשר אל אמו, והתחלחל לשמע הבשורה המרה: "את סבא כבר לא תזכה לראות", הודיעה האם בצער, "הוא נפטר לבית עולמו לפני מספר שעות. חיפשתי אותך בדחיפות, מכיוון שסבא ביקש להיטמן בירושלים, ואתה נכדו חביבו שזוכה ללמוד בעיר הקודש, תצטרך לדאוג לסדרי ההלוויה והקבורה...". הבחור, שרק לפני מספר דקות נחת לאחר טיסה ממושכת, כעת צריך לעלות שוב למטוס, לכיוון הנגדי, בחזרה לארץ ישראל. בכל מהלך הטיסה ניצבה מולו דמותו של ראש הישיבה, שליטף את ידו בחום תוך כדי שהסביר לו כמה חשוב לשמור על גדרי שמירת הסדרים, וליבו נקפו על שלא ציית להוראתו. הלוויית הסב יצאה כשמעט מלווים משתתפים בה, והנה, לפתע התרגשות רבה אחזה באנשים כאשר ראו את דמותו של ראש ממלכת התורה, ר' נתן צבי פינקל, מגיע להשתתף בהלוויה. על אף ייסוריו הקשים, ואפיסת כוחותיו, יצא רבי נתן צבי ללוות את הנפטר, עד לתום ההלוויה והקבורה. לאחר סתימת הגולל, פונה ראש הישיבה אל תלמידו, ומבקש לומר לו דבר-מה. כמובן שפחד ורעדה אחזה בתלמיד, ורגשי בושה תקפוהו. והנה, ר' נתן צבי, אביהם של אלפי בני הישיבות, שעיניו וליבו היו לכל יחיד ויחיד, ניגש ולוחש באוזני תלמידו: "עברה עליך יממה שלימה של טיסות מתישות הלוך ושוב, ובוודאי שאתה רעב וחלש מאוד; ביקשתי מבני הבית שיכינו עבורך סעודה דשנה, וכעת אבקש שתבוא עימי לאכול ולנוח".

עיניו של הבחור לא נותרו יבשות כששמע את בקשת ראש הישיבה. למרות שנסע נגד הוראתו, בליבו הרחום של ראש הישיבה ונפשו הרחבה, טרח להגיע להלוויה ולעודד את תלמידו ולדאוג למצבו. והדברים מאפיינים כל כך את ר' נתן צבי זצ"ל, שמסר נפשו על התורה עד כלות הכוחות, והנחה את תלמידיו בתבונות כפיו, וממש נשאם על ליבו כאשר ישא האומן את היונק. הבחור סיפר שלכל אורך הנסיעה לבית ראש הישיבה וגם במהלך הסעודה, לא השמיע רבו ולו מילה אחת של תוכחה או טרוניה. אך זו הייתה התוכחה המעולה ביותר, אמר הבחור, לא היה צריך להוסיף אפילו מילה אחת. הנהגתו המופלאה של ר' נתן צבי הייתה כספר מוסר חי.

(אמונה שלמה)

שביבים / שאול שיף

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל"

'הדברים אשר דיבר משה' פשוטים וברורים היו. מובנים 'אל כל ישראל'. אלא (שיש) שבעים פנים לתורה, מהם שהשיגו, פן אחד בתורה ומהם שהשיגו שני פנים ויותר, כל אחד ואחד לפי מדת קיבולו, התמדתו ושקידתו.

(הגאון מוילנא זי"ע)

"אחרי הכתו את סיחון"

לפני כן לא היו בני ישראל מתפעלים מדברי משה, ודברי תוכחתו לא היו נשמעים. אמרו, איננו מכיר את החיים ואת הוויות העולם, וכיצד יטיף לנו מוסר. אבל "אחרי הכותו את סיחון", אחרי שנחל ניצחון גדול בשדה הקרב, נהגו בו כבוד וקבלו דברי המוסר שלו.

(מגנזנו העתיק)

"בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר"

והלא מצוות התורה מתחילות רק מפרשת ואתחנן בעשרת הדברות ועד אז נאמרו רק דברי תוכחה בלבד, אם כן היה צריך לומר רק שם בפרשת ואתחנן "הואיל משה באר את התורה הזאת", ומדוע כתב זאת כאן? ויש לומר כי הרי כתוב בספרים שאחד מעיקרי העבודה ביהדות הוא לשוב בתשובה לפני שבאים ללמוד תורה, כמו שאמר החוזה מלובלין שכל הלומד תורה ואינו חוזר בתשובה לפני כן עליו הכתוב אומר, "ולרשע אמר אלוקים מה לך לספר חוקי" (תהילים נ') לפיכך פתח גם משה בדברי תוכחה. לפי זה מובן יפה מדוע כתוב בפרשתנו בפרשת התוכחה "הואיל משה באר את התורה הזאת", מכיוון שביקש לבאר להם את מצות התוכחה, לכן הקדים להם דברי תוכחה על חטאיהם להביאם לידי תשובה כי שניהם קשורים אחד בשני.

(מאור השמש מתוך לבוש יוסף)

"ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ"

תחילה אמר ראה נתתי לפניכם את הארץ היינו מתנה, ואחר כך באו ורשו את הארץ היינו ירושה, והלא מתנה וירושה שונות זו מזו ואין דין זו כדין זו? אלא האמת היא שעיקר נתינת הארץ לכלל ישראל הייתה מחמת ההבטחה שניתנה לאבות, כמאמר הכתוב 'לא בצדקתך... ולמען הקים את הדבר אשר נשבע לאבותיך', הרי שכל זכותם של כלל ישראל בארץ ישראל היא בגדר ירושה, אלא שלא הובטח לאבות איזה דור יזכה בירושת הארץ, ורק מפני שדור המדבר היה דור דעה לכן הייתה הנתינה דווקא להם.

(הגר"א)

"הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם"

מה בין חכם לנבון? מעשה שהיה בימי קדם, בימי מהרשד"ם זצ"ל באו שני עדים לפני בית דינו ובקשו לבטל את עדותם של עדי קידושין ולפסלם, בהעידם שאותם עדים במקום פלוני, בשנה פלונית, בחודש פלוני, ביום פלוני ובשעה פלונית אכלו שקצים ורמשים. עדותם התקבלה בבית הדין על פי כל דיני החקירות והדרישות, וכך בקשו לפסול את עדי הקידושין ולהכריז, שאותה אשה דינה כפנויה והיא רשאית להינשא לכל מי שתחפוץ. הזדמן לשם חכם אחד מחכמי ישראל, והבין שאלו עדי שקר. בקש מהמהרשד"ם רשות לשאול את העדים שאלה אחת ונתן לו רשות. פנה החכם ושאל את אחד העדים, "אמור לי, האם אותם שקצים ורמשים שאכלו האנשים היו מבשר שור או כבש"? אותו עד היה עם הארץ גמור, שאינו יודע מהם השקצים והרמשים, אלא כך למדו אותו לומר. נתבלבל ולא ידע מה להשיב, אם שור או כבש, והוכרח להודות שאינו יודע מה הם שקצים ורמשים, אלא אותו אדם, שחפץ לשאת את האשה, למדו לומר כן כדי להוציאה מתחת יד בעלה. וזהו ההבדל, אותם חכמים שבקשו לקבל את העדות בתחילה, היו חכמים, שכן הם ידעו את ההלכות על בורין, וחקרו ודרשו ככל הכתוב בספרים. אבל החכם מארץ ישראל, שהמציא את התחבולה לשאול את השאלה המחוכמת, שתבלבלם ותכריחם להודות כי עדות שקר בפיהם הוא הנקרא נבון.

(בן איש חי)

"שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק"

ר' יהונתן אייבשיץ זי"ע, בהגיעו למצוות נשאל על ידי אחד, מכיוון שעד היום לא היה בך כי אם היצר הרע האיך היית משיבו על טענותיו. אמר לו הנער העילוי הייתי אומר לו דברי הגמרא בסנהדרין (ז:) כתוב בתורה 'שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק' הרי זה אזהרה לבית דין שלא ישמע בעל דין עד שיבוא בעל דבר חברו ואזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לבית דין עד שיבוא בעל דין חברו. לפי זה אמרתי ליצר הרע אסור לי לשמוע טענותיך וכן אסור לך להשמיעם עד שיבוא בעל דינך הוא הדין היצר הטוב ואז אשפוט ביניכם.

(דברי חכמים וחידותם)

"כי המשפט לאלוקים הוא"

שני בעלי דין באו לדין לפני רבי אברהם שמואל דיסקין זצ"ל, אחיו של מהרי"ל דיסקין זצ"ל. שמע רבי אברהם שמואל את טענות הצדדים ופסק כפי שפסק. פסק הדין לא התקבל על ידי השניים, והם הסכימו ביניהם לשוב ולדון לפני אחד מזקני גאוני הדור, שהתגורר באותם ימים בבריסק. השנים הגיעו לבריסק, נכנסו לפני אותו גאון ושטחו את טענותיהם. כמובן שהם הסתירו ממנו את העובדה, שכבר הוכרע הדין בפני רב אחר. אותו גאון, לאחר ששמע את טענותיהם, הוציא פסק דינם לאור. פסק דין זה, שונה היה מפסקו של רבי אברהם שמואל, ואותם שני בעלי דין שקנטרנים היו, פרסמו את הדברים ברבים. ומכיוון שרבי אברהם שמואל היה צעיר לימים ופסקו לא תאם את פסק אותו גאון, ריננו אחריו ברחוב. כאשר נודע הדבר לרבי אברהם שמואל, הוא פנה לעזרת אחיו הגדול מהרי"ל דיסקין, שכיהן באותם ימים כרב העיר לומז'א. במכתב ששיגר אליו, הוא פירט את טענות שני הצדדים ואת הפסק שהוציא. מהרי"ל דיסקין שנוכח לראות כי פסק הדין אמת, שיגר איגרת אל ידידו הגאון הזקן מבריסק ובה כתב: לדעתי, יפה פסק אחי, אבל היות ומן הנמנע שגברא רבה כמוהו לא יכוון את ההלכה ח"ו, שהרי "אלוקים נצב בעדת קל" (תהלים פב, א), מן ההכרח להסיק שבהגשת הטענות לפניו, בוצע מעשה רמאות וערמומיות. אני משער כתב מהרי"ל - שהשניים עשו קנוניה ביניהם והתחלפו בטענות. התובע הציג עצמו כנתבע והנתבע כתובע, וכך הופיעו בפני הרב באופן שכל הגישה לדין תורה הייתה בנויה על שקר. במצב כזה, שיסוד הדין מראשיתו הוא כוזב ומזויף מתוכו, יוצא הוא מן המקובל שאין מכשלה יוצאת בדין תורה מלפני הרבנים היושבים על כסא המשפט, שכן לא שייך דין אמת, אם בנוי הוא על שקר. מכאן - סיים מהרי"ל את מכתבו - אי הדיוק שנפל בפסקו. משקיבל הגאון הישיש את מכתבו של מהרי"ל דיסקין, החל לחקור את העניין, ואכן התברר כי השערתו קלעה אל האמת.

"כי ה' אלוקיך ברכך בכל מעשה ידך"

מעשה באדם אחד שבא אצל הרה"ק ר' ברוך מקוסוב זי"ע והתאונן: רבינו הקדוש, באומנות הייתי לא יוצלח, פניתי וטיכסתי עצות בכל מיני משא ומתן, חבלתי תחבולות בכל סחר ומכר, בנין וקנין, ועדיין פרנסה אין. בני, פייסו ר' ברוך בדברים, כי ברכך ד' בכל מעשי ראשך לא נאמר, אלא 'בכל מעשה ידך', אין צורך ואין חפץ לד' בעצותיך ותחבולותיך, אל תרבה בהרהורים וכרכורים, אלא לך ועסוק במלאכה ותמצא ברכה.

בסוד שיח

כשם שפרצופיהם שונים
כך דעותיהם שונות

עריכה גרפית - גיל ויין

נשמח לקבל תגובות והערות מהקוראים
בדוא"ל: besod@013net.net